

PARICHAYA

PREPARATORY COURSE FOR LEVEL 2
OF
SAMSKRITA BHARATI EXAMS

परिचयः

परीक्षा-सज्जतावर्गः - पत्राचारसंस्कृतस्य द्वितीयस्तरः

Class 03 – Introduction to Sandhi

Teacher: Kum. Maheshwari

गुरुवन्दनम् – Guruvandanam

गुरुरेव गतिर्गुरुमेव भजे

gurureva gatirgurumeva bhaje

गुरुणैव सहास्मि नमो गुरवे ।

guruṇaiva sahāsmi namo gurave ।

न गुरोः परमं शिशुरस्मि गुरोः

na guroḥ paramam śiśurasmi guroḥ

मतिरस्ति गुरौ मम पाहि गुरो ॥

matirasti gurau mama pāhi guro ॥

प्रार्थना - Prayer

ब्रवीमि संस्कृतं वाचा

bravīmi samskṛtam vācā

ध्यायामि संस्कृतं हृदा ।

dhyāyāmi saṃskṛtam hṛdā ।

कुर्वे सेवां च कायेन

kurve sevāṁ ca kāyena

वन्दे संस्कृतमातरम् ॥

vande saṃskṛtamātaram ॥

प्रार्थना - Prayer

यो नरः संस्कृतव्योम्नि
ह्यालयं रमते मुदा ।
संस्कृतिं चैव संस्कारं
विन्दते नात्र संशयः ॥

yo narah samskrtyomni
hyālayam̄ ramate mudā ।
saṃskṛtim̄ caiva saṃskāram̄
vindate nātra samśayah ॥

कण्ठपाठः

शब्दरूपाणि धातुरूपाणि च

राष्ट्रसंपादन

किम्, अस्मद्, युष्मद्

मकारान्तः पुलिलङ्गः किम् शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	कः	कौ	के
सम्बोधनप्रथमा	—	—	—
द्वितीयाविभक्तिः	कम्	कौ	कान्
तृतीयाविभक्तिः	केन	काभ्याम्	कैः
चतुर्थीविभक्तिः	कस्मै	काभ्याम्	केभ्यः
पञ्चमीविभक्तिः	कस्मात्	काभ्याम्	केभ्यः
षष्ठीविभक्तिः	कस्य	कयोः	केषाम्
सप्तमीविभक्तिः	कस्मिन्	कयोः	केषु

मकारान्तः स्त्रीलिङ्गः किम् शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	का	के	काः
सम्बोधनप्रथमा	—	—	—
द्वितीयाविभक्तिः	काम्	के	काः
तृतीयाविभक्तिः	क्या	काभ्याम्	काभिः
चतुर्थीविभक्तिः	कस्यै	काभ्याम्	काभ्यः
पञ्चमीविभक्तिः	कस्याः	काभ्याम्	काभ्यः
षष्ठीविभक्तिः	कस्याः	कयोः	कासाम्
सप्तमीविभक्तिः	कस्याम्	कयोः	कासु

मकारान्तः नपुंसकलिङ्गः किम् शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	किम्	के	कानि
सम्बोधनप्रथमा	—	—	—
द्वितीयाविभक्तिः	किम्	के	कानि
तृतीयाविभक्तिः	केन	काभ्याम्	कैः
चतुर्थीविभक्तिः	कस्मै	काभ्याम्	केभ्यः
पञ्चमीविभक्तिः	कस्मात्	काभ्याम्	केभ्यः
षष्ठीविभक्तिः	कस्य	कयोः	केषाम्
सप्तमीविभक्तिः	कस्मिन्	कयोः	केषु

दकारान्तः त्रिलिङ्गः अस्मद्-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	अहम्	आवाम्	वयम्
सम्बोधनप्रथमा	—	—	—
द्वितीयाविभक्तिः	माम्, मा	आवाम्, नौ	अस्मान्, नः
तृतीयाविभक्तिः	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
चतुर्थीविभक्तिः	मह्यम्, मे	आवाभ्याम्, नौ	अस्मभ्यम्, नः
पञ्चमीविभक्तिः	मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
षष्ठीविभक्तिः	मम, मे	आवयोः, नौ	अस्माकम्, नः
सप्तमीविभक्तिः	मयि	आवयोः	अस्मासु

दकारान्तः त्रिलिङ्गः युष्मद्-शब्दः

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमाविभक्तिः	त्वम्	युवाम्	यूयम्
सम्बोधनप्रथमा	—	—	—
द्वितीयाविभक्तिः	त्वाम्, त्वा	युवाम्, वाम्	युष्मान्, वः
तृतीयाविभक्तिः	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
चतुर्थीविभक्तिः	तुभ्यम्, ते	युवाभ्याम्, वाम्	युष्मभ्यम्, वः
पञ्चमीविभक्तिः	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
षष्ठीविभक्तिः	तव, ते	युवयोः, वाम्	युष्माकम्, वः
सप्तमीविभक्तिः	त्वयि	युवयोः	युष्मासु

धातुरूपाणि

या, शीङ्

या प्रापणे - (To Go)

‘या’-धातोः लट्-लकार-परस्मैपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	याति	यातः	यान्ति
मध्यमपुरुषः	यासि	याथः	याथ
उत्तमपुरुषः	यामि	यावः	यामः

एवं स्त्रा

या प्रापणे - (To Go)

‘या’-धातोः लृट्-लकार-परस्मैपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	यास्यति	यास्यतः	यास्यन्ति
मध्यमपुरुषः	यास्यसि	यास्यथः	यास्यथ
उत्तमपुरुषः	यास्यामि	यास्यावः	यास्यामः

एवं स्त्रा

या प्रापणे - (To Go)

‘या’-धातोः लड़्-लकार-परस्मैपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	अयात्, अयाद्	अयाताम्	अयान्, अयुः
मध्यमपुरुषः	अया:	अयातम्	अयात
उत्तमपुरुषः	अयाम्	अयाव	अयाम

एवं स्त्रा

या प्रापणे - (To Go)

‘या’-धातोः लोट्-लकार-परस्मैपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	यातु, यातात्, याताद्	याताम्	यान्तु
मध्यमपुरुषः	याहि, यातात्, याताद्	यातम्	यात
उत्तमपुरुषः	यानि	याव	याम
एवं स्त्रा			

शीङ् स्वप्ने – (To Sleep)

‘शीङ्’-धातोः लट्-लकार-आत्मनेपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	शोते	शयाते	शोरते
मध्यमपुरुषः	शोषे	शयाथे	शोध्वे
उत्तमपुरुषः	शाये	शोवहे	शोमहे

शीङ् स्वप्ने - (To Sleep)

‘शीङ्’-धातोः लट्-लकार-आत्मनेपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	शयिष्यते	शयिष्येते	शयिष्यन्ते
मध्यमपुरुषः	शयिष्यसे	शयिष्येथे	शयिष्यध्वे
उत्तमपुरुषः	शयिष्ये	शयिष्यावहे	शयिष्यामहे

शीङ् स्वप्ने - (To Sleep)

‘शीङ्’-धातोः लङ्-लकार-आत्मनेपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	अशेत	अशयाताम्	अशेरत
मध्यमपुरुषः	अशेथा:	अशयाथाम्	अशेष्वम्
उत्तमपुरुषः	अशयि	अशेवहि	अशेमहि

शीङ् स्वप्ने - (To Sleep)

‘शीङ्’-धातोः लोट्-लकार-आत्मनेपदरूपाणि

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुषः	शोताम्	शयाताम्	शोरताम्
मध्यमपुरुषः	शोष्व	शयाथाम्	शोष्वम्
उत्तमपुरुषः	शायै	शयावहै	शयामहै

भाषाभ्यासः

विशेष्य-विशेषणभावः

विशेष-विशेषणभावः

- सः पुरुषः कार्यालयं गच्छति ।
- ता: महिला: देवालये भजनं कुर्वन्ति ।
- रमा एतानि पुष्पाणि उपयुज्य मालां कृतवती ।
- केन हस्तेन भोजनं करोति?
- अस्यां पाठशालायां छात्राः संस्कृतं पठन्ति ।
- सर्वेभ्यः छात्रेभ्यः अभिनन्दनानि ।

विशेष-विशेषणभावः

गुणवाचकम्

सुन्दर
उत्तम

चञ्चल
वीर

स्थूल
नूतन

रिक्त
लघु

वर्णवाचकम्

रक्त
केसर

पीत
हरित

नील
धूसरः

श्वेत
पाटल

सङ्घावाचकम्

एक
द्वि

त्रि
चतुर्

पञ्च
सप्त

दश
पञ्चदश

सर्वनाम

तत्
एतत्

सर्व
इदम्

किम्
अन्य

इतर
उभ

क्रियाविशेषणम्

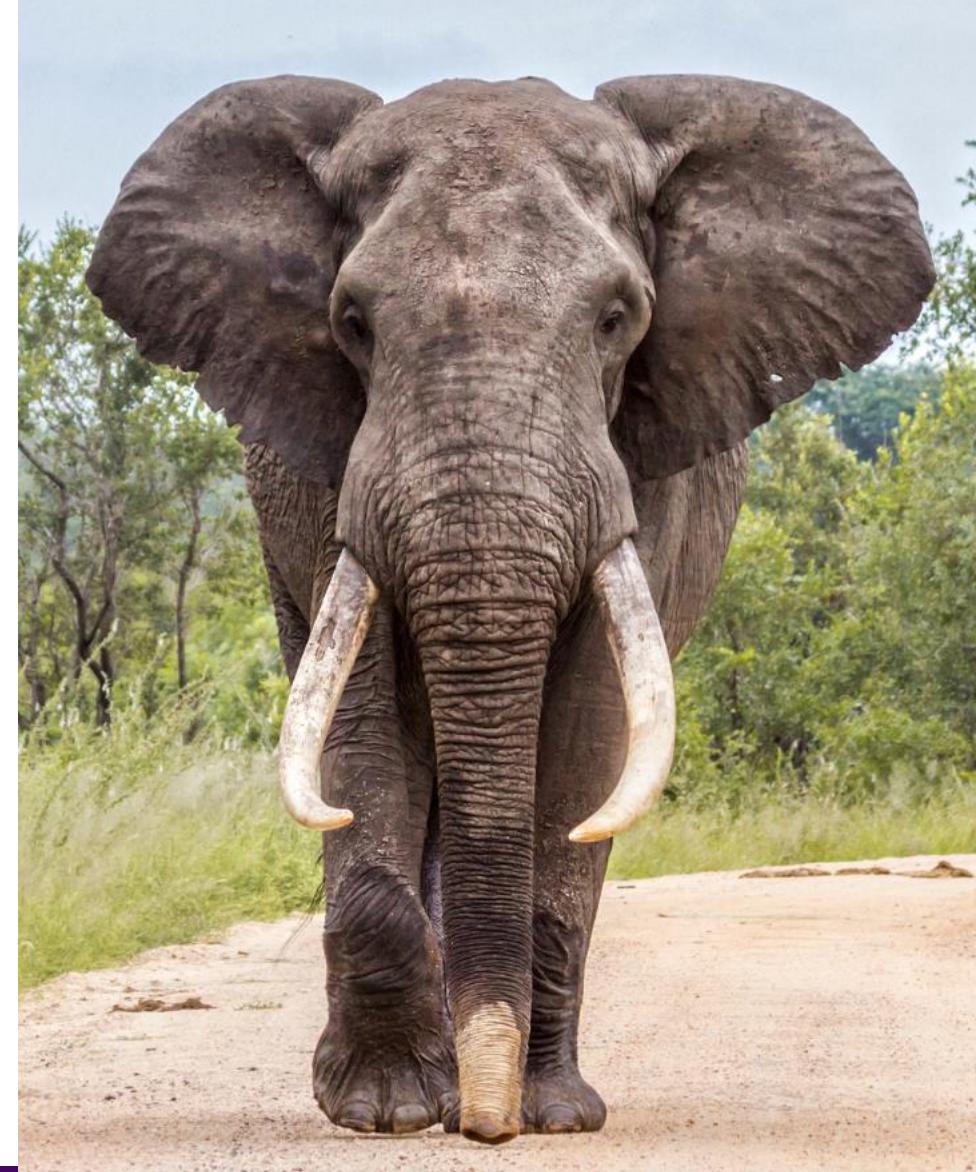
शीघ्रम्

मन्दम्

उच्चैः

नीचैः

विशेषणानि उपर्युज्य चित्रं वर्णयत

विशेषणानि उपयुज्य चित्राणि वर्णयत

सन्धः

INTRODUCTION

सन्धिः

- देवालयः -
- कार्यालयः -
- परमेश्वरः -
- गजाननः -
- विद्यालयः -
- वनौषधिः -

देव + आलयः

कार्य + आलयः

परम + ईश्वरः

गज + आननः

विद्या + आलयः

वन + औषधिः

संहिता - सन्धिकार्यम्

- **संहिता** - वर्णानाम् अतिशयितः सन्धिः संहिता ।

The term **संहिता** refers to the extreme closeness between the sounds during pronunciation

- **सन्धिकार्यम्** - संहितायां सत्यां वर्णविकारः ।

The change in sound during **संहिता** is **सन्धिकार्य**
सन्धिकार्य is only referred to as **सन्धिः** ।

उच्चारणस्थानानि

उच्चारणस्थानानि	तेषु स्थानेषु उत्पन्नाः वर्णाः
कण्ठः	अ आ अङ् क् ख् ग् घ् ङ् ह् ०ः (विसर्गः)
तालु	इ ई इङ् च् छ् ज् झ् ज् य् श्
मूर्धा	ऋ ऋङ् ट् ठ् ड् ढ् ण् र् ष्
दन्ताः	ल् लङ् त् थ् द् ध् न् ल् स्
ओष्ठौ	उ ऊ उङ् प् फ् ब् भ् म् (उपध्मानीयः)
कण्ठतालु	ए एङ् ए ए४
कण्ठोष्ठम्	ओ ओङ् औ औ४
नासिका	ॐ (अनुस्वारः) ङ् ज् ण् न् म्
दन्तोष्ठम्	व्
जिह्वामूलम्	(जिह्वामूलीयः)
उरः	ळ, हँ, ह्म, हङ्, हङ्, ह्य, ह्व, ह्ल

विद्या

व् + इ + ट् + य् + आ

आलयः

आ + ल् + अ + य् + अः

व् + इ + ट् + य्

+ आ

+ ल् + अ + य् + अः

विद्यालयः

त्रिविधानि सन्धिकार्याणि - आदेशः

- आदेशः - विद्यमानं वर्णं वर्णसमुदायं वा निवर्त्य तस्य स्थाने
आगतः वर्णः वर्णसमुदायः वा आदेशः इत्युच्यते ।

‘आदेश’ refers to a new sound or group of sound
which is replacing one or more sounds.
- Since it removes an old sound and occupies its place,
there is an adage – “शत्रुवदादेशः”

आदेशः

यदि

अपि

य् + अ + त् + इ

अ + प् + इ

य् + अ + त् + य्

यद्यपि

इ---य्

शत्रुवदादेशः

त्रिविधानि सन्धिकार्याणि - आगमः

➤ आगमः - स्थितानां वर्णानां मध्ये आगतः नूतनः वर्णः आगमः ।

आगम refers to a new sound arising among existing letters.

➤ In case of आगम, all the old sounds remain intact.
There is the addition of a new sound in between.

आगमः

प्रत्यक्षः

आत्मा

प् + र् + अ + त् + य् + अ + ङ्

आ + त् + म् + आ

ङ्

New ङ्
सित्रवदागमः

प्रत्यक्षात्मा

लोपः

सेवकः

इति

स् + ए + व् + अ + क् + अ + ०ः

इ + त् + इ

स् + ए + व् + अ + क् + अ

इ + त् + इ

विसर्गः नास्ति
लोपः

सेवक इति

त्रिविधानि सन्धिकार्याणि - लोपः

➤ लोपः - पूर्व दृष्टस्य अदर्शनं लोपः ।

लोप is deletion.

➤ It is the process by which a sound which was seen earlier, is not seen now (has disappeared).

सन्धिविभागः

स्वरसन्धिः

यण्सन्धिः

यान्तवान्तादेशसन्धिः

सवर्णदीर्घसन्धिः

गुणसन्धिः

वृद्धिसन्धिः

पूर्वरूपसन्धिः

पररूपसन्धिः

व्यञ्जनसन्धिः

श्वृत्वसन्धिः

षट्त्वसन्धिः

अनुनासिकसन्धिः

जश्त्वसन्धिः

चत्वर्त्वसन्धिः

अनुस्वारसन्धिः

परस्वर्णसन्धिः

छत्वसन्धिः

पूर्वस्वर्णसन्धिः

डमुडागमसन्धिः

तुगागमसन्धिः

सत्वसन्धिः

विसर्गसन्धिः

विसर्गस्य लोपः

विसर्गस्य उत्वम्

विसर्गस्य रेफादेशः

विसर्गस्य सकारादेशः

विसर्गस्य
जिह्वामूलीयादयः

सन्धिविभागः

- **स्वरसन्धिः** - स्वरस्य स्थाने वर्णव्यत्ययः स्वरसन्धिः ।
A change that takes place in place of svara-s is called
स्वरसन्धि
- **व्यञ्जनसन्धिः** - व्यञ्जनस्य स्थाने वर्णव्यत्ययः व्यञ्जनसन्धिः ।
A change in place of consonants is called **व्यञ्जनसन्धि**
- **विसर्गसन्धिः** - विसर्गस्य स्थाने वर्णव्यत्ययः विसर्गसन्धिः ।
A change in visarga is termed **विसर्गसन्धिः**

Summary

- किम्, अस्मद्, युष्मद् शब्दरूपाणि
- या, शीङ् धात्वोः रूपाणि
- सर्वनामशब्दाः – विशेषणम्
- Introduction to सन्धि

गृहकार्यम्

- शब्दरूपाणाम् अभ्यासं कुरुत ।
- धातुरूपाणाम् अभ्यासं कुरुत ।
- विशाल, स्थूल, मधुर, सूक्ष्म, उत्तम एतेषां शब्दानां रूपाणि (त्रिषु लिङ्गेषु, त्रिषु वचनेषु, सप्तसु विभक्तिषु) लिखत ।

प्रश्नाः

॥ शान्तिमन्त्रः sāntimantrah ॥

सर्वे भवन्तु सुखिनः

सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु

मा कश्चिद्दुःखभाग्भवेत् ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

sarve bhavantu sukhinah

sarve santu nirāmayāḥ ।

sarve bhadrāṇi paśyantu

mā kaścidduḥkhabhāgabhavet ॥

om̄ sāntih̄ sāntih̄ sāntih̄ ॥

QUESTIONS/DOUBTS?

Email us @

sanskritfromhome@vyomalabs.in

For downloading course-materials, login @

www.sanskritfromhome.org

Subscribe to our youtube channel @

[vyoma-samskrta-pathasala](https://www.youtube.com/c/vyoma-samskrta-pathasala)

Buy our Samskrita-learning products @

www.digitalsanskritguru.com

Support our cause for Samskrita-Samskriti @

vyoma.org

© 2024-25 All the content in this presentation is
the intellectual property of Vyoma Linguistic
Labs Foundation.

All materials shared in our website are purely
for the purpose of personal study.

Replication/reuse in any form without written
permission from the organisation is prohibited.

**CONTRIBUTE now & create a transformation;
link in the description below**

**Thank You
For Watching**

**Don't forget to
Subscribe, Like, Share, Comment**

Click the bell

